

УДК 347.954(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v107.2025.22>*Г. О. Лукасевич*

ОБМЕЖЕННЯ І ВИКЛИКИ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ВЧИНЕННЯ ДІЙ: АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ І СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Постановка проблеми. Ефективне виконання судових рішень немайнового характеру залишається однією з найскладніших проблем вітчизняної системи правосуддя. Попри законодавче закріплення механізмів примусового виконання таких рішень, практика свідчить про наявність суттєвих перешкод, що унеможливають реалізацію права особи на справедливий суд у повному обсязі. Складність примусового виконання рішень про зобов'язання вчинити певні дії немайнового характеру обумовлена як особливостями самого предмету виконання, який часто потребує особистої участі боржника, так і недосконалістю передбачених законодавством заходів примусу.

Існуючі заходи відповідальності за невиконання судових рішень виявляються недостатньо ефективними, а виконавча служба часто стикається з відсутністю дієвих інструментів впливу на недобросовісних боржників.

Проблема ускладнюється також суперечливою судовою практикою щодо застосування норм виконавчого провадження у справах про примусове виконання рішень немайнового характеру. Відсутність єдиних підходів до тлумачення процесуальних норм, розмежування компетенції різних органів, а також недостатня обізнаність учасників виконавчого провадження щодо їхніх прав та обов'язків створюють додаткові перешкоди для ефективного захисту порушених прав. Таким чином, комплексне дослідження обмежень і викликів примусового виконання судових рішень про зобов'язання вчинення дій немайнового характеру є необхідною передумовою для розробки шляхів удосконалення відповідних правових механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про наявність численних викликів у сфері примусового виконання судових рішень немайнового характеру. Зокрема, у статті «Проблемні питання виконання судових рішень зобов'язального характеру» акцентується на складнощах, пов'язаних із визначенням моменту належного виконання таких рішень та закриттям виконавчого провадження. А. Авторгов зазначає, що виконавці часто стикаються з труднощами у встановленні факту виконання рішення, особливо коли боржник ухиляється від виконання зобов'язань, що ускладнює процес закриття провадження [18].

У публікації «Примусове виконання судових рішень: судді ВП ВС висвітлили останню практику Верховного Суду» розглядаються підходи Верховного Суду до забезпечення виконання рішень немайнового характеру [19]. Судді Великої Палати Верховного Суду підкреслюють важливість ефективного судового контролю на стадії виконання рішень та необхідність вжиття всіх передбачених законом заходів для забезпечення їх виконання.

Крім того, у статті «Порядок примусового виконання судового рішення майнового і немайнового характеру: роз'яснення ВС» аналізується постановка Верховного Суду у справі № 201/12569/16, де наголошується на необхідності чіткого дотримання порядку виконання рішень немайнового характеру та відповідальності виконавців за бездіяльність.

Метою дослідження є комплексний аналіз правових механізмів та практичних аспектів примусового виконання судових рішень немайнового характеру, виявлення системних недоліків законодавчого регулювання та інституційних прогалин у цій сфері, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази та розробки ефективних інструментів забезпечення виконання таких рішень з урахуванням міжнародних стандартів та прогресивного іноземного досвіду для посилення гарантій реалізації конституційного права громадян на справедливий суд та ефективний захист порушених прав.

Виклад основного матеріалу. Примусове виконання судових рішень про зобов'язання вчинення дій немайнового характеру є важливим елементом системи правосуддя та безпосередньо пов'язане з фундаментальним принципом обов'язковості судових рішень, закріпленим у Конституції України [1] та міжнародно-правових актах [2]. Концептуально така категорія виконавчих проваджень відрізняється від стягнення майнового характеру, оскільки об'єктом виконання виступають не матеріальні цінності чи грошові кошти, а певні дії, які повинні бути вчинені або від вчинення яких боржник повинен утриматися. Особливістю цих правовідносин є те, що вони базуються на специфічному механізмі примусу, який має враховувати неможливість застосування прямих замінних методів виконання, коли потрібна особиста участь боржника або виконання дії, яку не може здійснити інша особа.

Теоретико-правове підґрунтя примусового виконання рішень немайнового характеру формується на перетині декількох галузей права: цивільного процесуального, адміністративного, виконавчого та конституційного. Доктринальні засади цього інституту базуються на концепції справедливого судочинства, яка передбачає не лише справедливу процедуру розгляду справи, але й ефективне виконання ухваленого рішення. У теоретичному аспекті виконання рішень немайнового характеру може розглядатися як завершальна стадія судового захисту, без якої попередні стадії втрачають свій сенс. При цьому особливої уваги заслуговує питання балансу між необхідністю забезпечення виконання судового рішення та недопущенням надмірного втручання у права та свободи особи, особливо коли йдеться про дії, які мають бути вчинені особисто боржником.

Методологічний інструментарій дослідження примусового виконання судових рішень про зобов'язання учинення дій немайнового характеру включає як загальнонаукові методи (системний, функціональний, структурно-логічний), так і спеціально-юридичні (формально-догматичний, порівняльно-правовий, метод правового моделювання). Ключове значення має категоріальний апарат, що охоплює такі поняття як «примусове виконання», «рішення немайнового характеру», «виконавче провадження», «заходи примусового виконання», «непрямий примус», «процесуальні строки виконання» тощо. Концептуально важливим є розуміння примусового виконання як процесу реалізації санкцій, передбачених чин-

ним законодавством за невиконання обов'язків, визначених у судовому рішенні, та як засобу відновлення порушеного права стягувача, що підкреслює подвійну правову природу цього інституту.

Правова основа примусового виконання судових рішень про зобов'язання учинення дій немайнового характеру в Україні формується багаторівневою системою нормативно-правових актів. Базовими документами є Конституція України [1], яка закріплює принцип обов'язковості судових рішень, та міжнародні договори, зокрема Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [2], практика Європейського суду з прав людини. Спеціальне регулювання здійснюється Законами України «Про виконавче провадження» [3], «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [4], а також процесуальними кодексами – Цивільним процесуальним кодексом України [5], Господарським процесуальним кодексом України [6] та Кодексом адміністративного судочинства України [7], які містять норми щодо судового контролю за виконанням рішень.

Аналіз чинного законодавства виявляє низку прогалин і колізій у нормативному регулюванні примусового виконання рішень немайнового характеру. Закон України «Про виконавче провадження» недостатньо детально регламентує процедуру виконання таких специфічних категорій рішень, як відновлення на роботі, усунення перешкод у користуванні майном, примусове виселення чи вселення, передача дитини. Особливо проблемним є питання строків виконання таких рішень, визначення моменту завершення виконавчого провадження та критеріїв належного виконання. Крім того, законодавство не містить ефективних механізмів подолання пасивного спротиву боржника у випадках, коли рішення може бути виконане лише за його особистої участі.

Нормативне регулювання відповідальності за невиконання рішень немайнового характеру також демонструє суттєві недоліки. Хоча законодавство передбачає можливість накладення штрафу на боржника, який не виконує рішення суду, практика свідчить про недостатню ефективність цього інструменту для забезпечення виконання. Кримінальне законодавство України містить статтю 382 Кримінального кодексу [8], яка встановлює відповідальність за умисне невиконання судового рішення, однак механізм її застосування у справах немайнового характеру залишається ускладненим через проблеми доказування умислу та фактичних можливостей боржника виконати рішення.

Важливим аспектом нормативно-правового регулювання є також підзаконні акти Міністерства юстиції України, які деталізують процедурні аспекти виконавчого провадження. Зокрема, Інструкція з організації примусового виконання рішень [9] встановлює правила оформлення виконавчих документів, порядок відкриття та закриття виконавчого провадження, особливості вчинення окремих виконавчих дій. Однак аналіз цих документів свідчить про їхню переважну орієнтованість на виконання рішень майнового характеру, тоді як спеціальні положення щодо виконання рішень про зобов'язання учинення дій залишаються фрагментарними та недостатньо конкретизованими, що створює додаткові проблеми в правозастосовній практиці.

Судові рішення про зобов'язання учинення дій немайнового характеру становлять особливу категорію судових актів, які можна класифікувати за різними критеріями. За суб'єктом виконання їх поділяють на рішення, які можуть бути виконані виключно боржником особисто (наприклад, поновлення на роботі, надання інформації), та рішення, які можуть бути виконані третіми особами за рахунок боржника (проведення ремонтних робіт, усунення недоліків у товарі). За галузевою належністю виділяють рішення цивільно-правового характеру (вселення/виселення, усунення перешкод у користуванні майном), трудово-правового характеру (поновлення на роботі, зміна формулювання причини звільнення), сімейно-правового характеру (передача дитини, визначення місця проживання дитини), адміністративно-правового характеру (зобов'язання органу влади вчинити певні дії) тощо. Важливим є також поділ за критерієм тривалості виконання – на рішення одноразового характеру (вселення особи до житла) та рішення, що потребують тривалого або постійного виконання (утримання від втручання в діяльність).

Щодо цього питання, як приклад можна привести постанову Верховного Суду від 22 травня 2024 року у справі № 712/11457/19, у якій суд розглядав питання виконання рішення про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною. У цій справі суд зобов'язав державного виконавця вживати співмірних заходів примусового виконання рішення щодо організації зустрічей матері з малолітньою дитиною. Це рішення ілюструє категорію судових актів, які можуть бути виконані не лише боржником особисто, а й за участю третіх осіб (державних органів чи виконавців), які організовують виконання рішення за рахунок боржника у разі його ухилення від виконання. Такий підхід дозволяє забезпечити реальне виконання судового рішення навіть у випадках, коли боржник відмовляється добровільно виконувати покладені на нього обов'язки [10].

Особливістю судових рішень про зобов'язання вчинення дій немайнового характеру є їхній індивідуалізований характер, що зумовлює специфіку процедури виконання. На відміну від рішень майнового характеру, де стягнення здійснюється за стандартизованими правилами, кожне рішення немайнового характеру потребує унікального підходу до виконання з урахуванням конкретних обставин справи. Ця особливість ускладнює формалізацію та автоматизацію процесу виконання таких рішень і вимагає від виконавців високого рівня професійної підготовки та індивідуального підходу. Крім того, виконання таких рішень часто залежить від волі боржника та потребує його активних дій або утримання від дій, що робить традиційні засоби примусу менш ефективними порівняно з виконанням майнових зобов'язань.

Зміст судових рішень про зобов'язання учинення дій немайнового характеру також має свої особливості, які впливають на можливість їх ефективного виконання. Важливим є ступінь конкретизації дій, які має вчинити боржник, встановлення чітких строків виконання та критеріїв виконання рішення. Практика свідчить, що суди не завжди належним чином формулюють резолютивну частину таких рішень, використовуючи загальні фрази та невизначені формулювання, що згодом ускладнює виконання. Наприклад, рішення, яке зобов'язує «усунути перешкоди в користуванні майном» без конкретизації характеру цих перешкод, ство-

рює проблеми у виконавчому провадженні, оскільки сторони можуть по-різному тлумачити, які саме дії необхідно вчинити для виконання такого рішення. Тому особливу увагу слід приділяти чіткості та однозначності формулювань у судових рішеннях про зобов'язання вчинення дій немайнового характеру, що є передумовою їх успішного виконання.

Процедура примусового виконання судових рішень про зобов'язання вчинення дій немайнового характеру розпочинається з відкриття виконавчого провадження на підставі виконавчого документа, виданого судом. Після отримання виконавчого документа державний або приватний виконавець виносить постанову про відкриття виконавчого провадження, в якій встановлює строк для добровільного виконання рішення боржником. Цей етап має важливе значення, оскільки дає боржнику можливість добровільно виконати рішення суду без застосування примусових заходів. На першій стадії виконавець також перевіряє правильність оформлення виконавчого документа, наявність усіх необхідних реквізитів, відповідність вимогам законодавства та встановлює сторін виконавчого провадження, зокрема їх місцезнаходження чи місце проживання.

Наступна стадія передбачає безпосереднє примусове виконання рішення у разі його невиконання боржником у добровільному порядку. Особливістю цієї стадії для рішень немайнового характеру є різноманіття виконавчих дій залежно від змісту зобов'язання. Якщо йдеться про вселення стягувача чи виселення боржника, виконавець здійснює примусовий вхід до житла боржника, описує майно, що підлягає виселенню, забезпечує доступ стягувача до житла. При виконанні рішень про усунення перешкод у користуванні майном виконавець проводить огляд об'єкта, фіксує наявні перешкоди та вживає заходів щодо їх усунення. У випадках поновлення на роботі виконавець перевіряє видання відповідного наказу роботодавцем. Для різних категорій рішень немайнового характеру законодавство передбачає різні строки здійснення виконавчих дій, проте загальною проблемою є недостатня регламентація конкретних процедур виконання.

Важливим аспектом процедури виконання рішень немайнового характеру є залучення інших осіб та використання додаткових ресурсів. Виконавець має право залучати працівників поліції для забезпечення громадського порядку, спеціалістів для надання консультацій, експертів для проведення оцінки майна чи визначення характеру перешкод, представників органів опіки та піклування при виконанні рішень щодо дітей. Залучення цих осіб вимагає додаткової координації дій та узгодження графіків, що часто призводить до затягування процесу виконання. Крім того, законодавство передбачає можливість відкладення виконавчих дій, зупинення та закінчення виконавчого провадження за наявності визначених підстав, що також впливає на тривалість та ефективність виконання рішень немайнового характеру.

Завершальною стадією виконавчого провадження є закінчення виконавчого провадження, яке для рішень немайнового характеру може настати у разі фактичного виконання в повному обсязі зобов'язань, визначених у рішенні, або у разі надіслання виконавчого документа до суду, який його видав, у випадку невиконання боржником рішення, яке не може бути виконано без участі боржника, та надси-

лання до органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення. Особливістю цієї стадії є складність визначення моменту фактичного виконання, особливо для рішень, що передбачають зобов'язання боржника утриматися від певних дій або вчиняти певні дії протягом тривалого часу. Виконавець складає акт про виконання рішення, який підписується учасниками виконавчого провадження, проте на практиці часто виникають спори щодо повноти виконання рішення. Така ситуація створює правову невизначеність для стягувача та не сприяє остаточному вирішенню спору.

Система органів примусового виконання судових рішень в Україні, представлена державною виконавчою службою та приватними виконавцями, стикається з низкою інституційних викликів при виконанні рішень немайнового характеру. Насамперед, це проблема недостатньої фахової підготовки виконавців саме у сфері примусового виконання рішень про зобов'язання вчинення дій, оскільки професійне навчання та методичне забезпечення орієнтовані переважно на майнові стягнення. Державні виконавці часто перевантажені значною кількістю виконавчих проваджень, що негативно впливає на оперативність та якість виконання рішень немайнового характеру, які потребують індивідуального підходу та значних часових витрат. Приватні виконавці часто уникають виконання складних рішень немайнового характеру через їх низьку економічну привабливість, адже система винагороди виконавців орієнтована на майнові стягнення і не передбачає адекватної компенсації за виконання немайнових рішень.

Організаційні виклики включають також недостатню міжвідомчу координацію та взаємодію між органами державної влади при виконанні рішень немайнового характеру. Виконавці стикаються з проблемами взаємодії з правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування, органами опіки та піклування, державними реєстрами тощо. Особливо гострою є проблема взаємодії з Національною поліцією при забезпеченні примусового входу до житла боржника або при переданні дитини. Відсутність чітких алгоритмів взаємодії, недостатня регламентація повноважень різних органів та неузгодженість у плануванні спільних дій призводять до затягування процесу виконання та зниження його ефективності. Крім того, технічне та матеріальне забезпечення виконавців часто не відповідає потребам сучасного виконавчого провадження, що особливо проявляється у складних справах немайнового характеру, які потребують спеціального обладнання, транспортних засобів чи залучення технічних спеціалістів.

Важливим інституційним викликом є також недосконалість системи контролю за діяльністю виконавців у сфері виконання рішень немайнового характеру. Хоча законодавство передбачає можливість оскарження дій або бездіяльності виконавців, а також механізми дисциплінарної відповідальності, на практиці ця система не забезпечує ефективного контролю. Для державних виконавців характерна відомча корпоративна солідарність, яка перешкоджає об'єктивному розгляду скарг на їхні дії. Крім того, судовий контроль за виконанням рішень немайнового характеру також має певні обмеження, пов'язані з тривалістю розгляду скарг та недостатньою ефективністю судових рішень щодо зобов'язання виконавців вчинити певні дії. Всі ці інституційні та організаційні виклики у своїй сукуп-

ності створюють системні перешкоди для ефективного виконання судових рішень немайнового характеру та потребують комплексного вирішення.

Аналіз судової практики України демонструє неоднозначність підходів до вирішення проблем, пов'язаних із виконанням судових рішень немайнового характеру. Показовими є справи щодо оскарження дій або бездіяльності виконавців при виконанні таких рішень, де суди часто по-різному тлумачать межі повноважень державних і приватних виконавців. Так, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду від 07.10.2020 у справі № 523/14396/19 розглядалося питання щодо бездіяльності головного державного виконавця. Суд дійшов висновку, що виконавець порушив вимоги Закону України «Про виконавче провадження», оскільки не вжив необхідних дій для належного виконання рішення суду. Верховний Суд підкреслив, що формальна відмова від винесення постанови про закінчення виконавчого провадження без достатніх на те підстав суперечить принципу ефективного правозастосування. Це рішення ілюструє прагнення вищої судової інстанції закріпити практику активного підходу до виконання судових рішень, проте водночас засвідчує наявність проблем у правозастосуванні на рівні виконавчої служби [11].

Особливо проблемною категорією справ у судовій практиці є справи про застосування заходів примусового характеру до боржників, які ухиляються від виконання рішень немайнового характеру. Верховний Суд наголошує, що у випадках, коли боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, державний чи приватний виконавець зобов'язаний вжити всіх передбачених законом заходів для забезпечення виконання такого рішення. Зокрема, у постанові від 30 червня 2021 року у справі № 201/12569/16 Верховний Суд вказав, що рішення про витребування майна з чужого незаконного володіння підлягає примусовому виконанню шляхом вилучення майна у боржника та передачі його стягувачу, а не лише через перевірку дій боржника [12]. Таким чином, виконавець має право та обов'язок застосовувати заходи примусового характеру для забезпечення виконання рішень немайнового характеру, навіть якщо це передбачає вчинення дій без участі боржника, за умови, що такі дії не є нерозривно пов'язаними з особою боржника [13].

Судова практика також відображає проблеми визначення моменту належного виконання рішень немайнового характеру та закриття виконавчого провадження. Зокрема, у постанові Верховного Суду від 14 січня 2021 року у справі № 755/10786/18 наголошено, що момент належного виконання рішення немайнового характеру пов'язаний із фактичним виконанням обов'язку боржником, а не лише із формальним закриттям виконавчого провадження. Суд підкреслив, що закриття виконавчого провадження можливе лише після встановлення факту повного виконання рішення, а не у разі відмови боржника чи технічного завершення строків виконання. Це виключає передчасне закриття провадження, яке може унеможливити захист прав стягувача та порушити принцип ефективності виконання судових рішень [14].

Європейські стандарти виконання судових рішень немайнового характеру базуються на практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який розглядає

ефективне виконання судових рішень як невід'ємну складову права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У ключових рішеннях ЄСПЛ, зокрема «Горнсбі проти Греції» (1997), «Бурдов проти Росії» (2002), «Юрій Миколайович Іванов проти України» (2009), суд підкреслив, що право на суд було б ілюзорним, якби національна правова система дозволяла остаточному, обов'язковому судовому рішення залишатися невиконаним. ЄСПЛ сформулював вимоги до національних систем виконання судових рішень, зокрема необхідність забезпечення ефективних засобів впливу на боржників, розумні строки виконання, наявність компенсаторних механізмів у разі надмірної тривалості виконавчого провадження. Особливу увагу ЄСПЛ приділяє виконанню рішень немайнового характеру проти держави та її органів, вимагаючи від держав-учасниць забезпечення безумовного виконання таких рішень без посилання на відсутність коштів чи інші внутрішні проблеми.

Аналіз європейських моделей виконання судових рішень немайнового характеру демонструє різноманітність підходів у різних юрисдикціях. У Німеччині діє система непрямого примусу (Zwangsgeld), яка передбачає накладення на боржника, який не виконує рішення немайнового характеру, штрафу на користь держави, а в разі неможливості його стягнення – арешт (Zwangshaft) на строк до шести місяців. У Франції застосовується концепція «астрент» (astreinte) – прогресивного штрафу, сума якого збільшується пропорційно тривалості невиконання рішення, причому цей штраф стягується на користь стягувача, а не держави, що підвищує його ефективність. В Австрії та Швейцарії, крім грошових санкцій, передбачена можливість кримінальної відповідальності за злісне невиконання судових рішень немайнового характеру. У Великій Британії та інших країнах системи загального права застосовується інститут неповаги до суду (contempt of court), який передбачає можливість ув'язнення боржника, який свідомо не виконує судові рішення, незалежно від його майнового чи немайнового характеру.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду свідчить про наявність ефективних механізмів забезпечення виконання судових рішень немайнового характеру, які можуть бути впроваджені в Україні. Зокрема, перспективним видається запровадження системи прогресивних штрафів за аналогією з французькою моделлю «астрент», що дозволить створити дієвий економічний стимул для боржників виконувати рішення немайнового характеру. Також заслуговує на увагу досвід Німеччини щодо можливості арешту боржника у випадку невиконання немайнових зобов'язань, що може бути запроваджено в Україні з урахуванням конституційних гарантій недоторканності особи та за умови належного судового контролю. Крім того, цінним є досвід Нідерландів та Швеції щодо спеціалізації виконавців на окремих категоріях справ, зокрема на виконанні рішень немайнового характеру, що дозволяє підвищити професійний рівень виконавців та ефективність виконання таких рішень.

Важливим аспектом міжнародного досвіду є також розвиток альтернативних механізмів забезпечення виконання судових рішень немайнового характеру, зокрема через систему страхування відповідальності за невиконання судових рішень, розвиток медіації на стадії виконавчого провадження, створення спеціа-

лізованих реєстрів боржників з обмеженням їх доступу до певних благ чи послуг. Наприклад, у Швеції та Фінляндії функціонують ефективні системи публічних реєстрів боржників, інформація з яких впливає на кредитний рейтинг особи та її можливості укладати договори з державними органами. У Польщі та Чехії активно розвивається медіація на стадії виконання судових рішень, що дозволяє знаходити компромісні рішення щодо способу виконання рішень немайнового характеру. Такий комплексний підхід до забезпечення виконання судових рішень, який поєднує примусові заходи з економічними стимулами та соціальним тиском, демонструє високу ефективність у європейських країнах і може бути адаптований до українських реалій з урахуванням національних особливостей правової системи та правової культури.

Вдосконалення нормативно-правової бази є першочерговим напрямом покращення механізмів примусового виконання судових рішень немайнового характеру. Необхідно внести зміни до Закону України «Про виконавче провадження», деталізуювши процедуру виконання різних категорій рішень немайнового характеру, встановивши чіткі критерії належного виконання та моменту завершення виконавчого провадження. Доцільно також розширити інструментарій впливу на боржників, запровадивши систему прогресивних штрафів за аналогією з французькою моделлю «астрент», коли сума штрафу збільшується пропорційно тривалості невиконання рішення і стягується на користь стягувача, а не держави. Важливим є також вдосконалення механізму кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень шляхом конкретизації об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 382 КК України, щодо рішень немайнового характеру та спрощення процедури притягнення до відповідальності злісних порушників.

Інституційні реформи мають бути спрямовані на підвищення професійного рівня виконавців та оптимізацію організаційної структури органів примусового виконання. Перспективним видається впровадження спеціалізації виконавців за категоріями справ, зокрема виділення групи виконавців, які спеціалізуються на виконанні рішень немайнового характеру і мають відповідну підготовку та досвід. Необхідно також переглянути систему мотивації виконавців, розробивши механізми адекватної винагороди за виконання складних рішень немайнового характеру, що підвищить зацікавленість приватних виконавців у таких справах. Важливим напрямом є розвиток міжвідомчої взаємодії шляхом розробки чітких алгоритмів спільних дій виконавців з правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування, органами опіки та піклування при виконанні різних категорій рішень немайнового характеру, а також створення єдиної інформаційної системи, яка забезпечить оперативний обмін інформацією між усіма учасниками процесу.

Покращення судового контролю за виконанням рішень немайнового характеру потребує розробки єдиних методичних рекомендацій для суддів щодо формулювання резолютивної частини таких рішень з урахуванням вимог виконавчого провадження. Рішення суду має містити чіткий перелік дій, які повинен вчинити боржник, конкретні строки виконання та критерії оцінки належного виконання. Доцільно також розширити повноваження суду щодо контролю за виконанням

власних рішень немайнового характеру, надавши йому можливість встановлювати альтернативні способи виконання у разі неможливості виконання рішення у спосіб, визначений первісно. Важливим аспектом є також підвищення оперативності розгляду судами скарг на дії або бездіяльність виконавців у справах про виконання рішень немайнового характеру, зокрема шляхом встановлення скорочених строків розгляду таких скарг та надання судам повноважень щодо прийняття забезпечувальних заходів на час розгляду скарги.

Впровадження альтернативних механізмів забезпечення виконання рішень немайнового характеру передбачає розвиток медіації на стадії виконавчого провадження, що дозволить знаходити компромісні рішення щодо способу та строків виконання рішень. Перспективним є також створення публічного реєстру боржників, які не виконують судові рішення немайнового характеру, з можливістю обмеження їх доступу до певних благ чи послуг, що створить додатковий соціальний тиск та економічні стимули для виконання рішень. Важливим напрямом є розвиток системи страхування відповідальності за невиконання судових рішень, зокрема у сфері захисту прав споживачів та трудових відносин, що дозволить забезпечити компенсацію стягувачам у разі неможливості виконання рішення боржником. Необхідно також розвивати систему надання правової допомоги стягувачам у процесі виконання судових рішень немайнового характеру, підвищувати правову обізнаність громадян щодо їхніх прав та можливостей у виконавчому провадженні, що сприятиме більш активній позиції стягувачів та підвищенню ефективності виконання рішень.

Висновки. Проведений аналіз проблем примусового виконання судових рішень про зобов'язання учинення дій немайнового характеру свідчить про наявність системних недоліків у правовому регулюванні та практиці застосування відповідних механізмів в Україні. Концептуальні засади виконання таких рішень базуються на розумінні їх особливої правової природи, яка передбачає необхідність індивідуального підходу та специфічних інструментів впливу на боржника. Нормативно-правова база містить значні прогалини та колізії, зокрема щодо процедурних аспектів виконання окремих категорій рішень немайнового характеру, критеріїв належного виконання та ефективних механізмів подолання пасивного спротиву боржника. Різноманітність типів судових рішень про зобов'язання учинення дій немайнового характеру зумовлює необхідність диференційованого підходу до їх виконання з урахуванням специфіки кожної категорії.

Процедурні аспекти та стадії примусового виконання рішень немайнового характеру характеризуються складністю та неоднозначністю, що пов'язано з необхідністю індивідуалізації виконавчих дій, залучення спеціалістів та взаємодії з іншими органами. Інституційні та організаційні виклики в системі виконання таких рішень включають проблеми недостатньої фахової підготовки виконавців, неефективної міжвідомчої координації та недосконалої системи контролю. Аналіз судової практики виявляє неоднозначність підходів до вирішення проблем, пов'язаних із виконанням судових рішень немайнового характеру, зокрема щодо меж повноважень виконавців, застосування заходів примусового характеру до боржників та визначення моменту належного виконання рішення.

Комплексне вирішення виявлених проблем сприятиме підвищенню ефективності системи примусового виконання судових рішень немайнового характеру в Україні, забезпеченню реального захисту порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб, а також зміцненню авторитету судової влади в суспільстві. Важливо забезпечити системний підхід до реформування, який враховуватиме взаємозв'язок усіх елементів системи примусового виконання та базуватиметься на кращих європейських практиках з урахуванням національних особливостей правової системи України. Особливу увагу слід приділити розвитку культури добровільного виконання судових рішень, підвищенню правової свідомості громадян та створенню ефективних економічних і соціальних стимулів для боржників, що в довгостроковій перспективі сприятиме зменшенню кількості випадків невиконання судових рішень та підвищенню довіри суспільства до судової системи в цілому.

Література

1. Конституція України : закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1997. № 33. Ст. 835.
3. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
4. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1403-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 29. Ст. 535.
5. Цивільний процесуальний кодекс України : кодекс від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, № 42. Ст. 492.
6. Господарський процесуальний кодекс України : кодекс від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII (у ред. від 3 жовтня 2017 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
7. Кодекс адміністративного судочинства України : кодекс від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
8. Кримінальний кодекс України : кодекс від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
9. Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень : наказ Міністерства юстиції України від 2 квітня 2012 р. № 512/5. Зареєстр. в Міністерстві юстиції України 2 квітня 2012 р. за № 489/20802. *Офіційний вісник України*. 2012. № 29. Ст. 1101.
10. Постанова Верховного Суду від 22 травня 2024 року у справі № 712/11457/19. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119265035&red=100003ff65a0aa073caa89aca2090e585e8d3f&d=5> (дата звернення: 22.05.2025).
11. Постанова Верховного Суду у справі № 523/14396/19 від 07 жовтня 2020 року. *ZakonOnline.com.ua*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/92173448>.
12. Постанова Верховного Суду від 30 червня 2021 року у справі № 201/12569/16. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/121753659> (дата звернення: 22.05.2025).
13. Проблемні питання виконання судових рішень: аналіз практики. *Адвокатське об'єднання «Автономна адвокатська спільнота»*. URL: <https://www.avtorgov.com/проблемні-питання-виконання-судових/> (дата звернення: 22.05.2025).
14. Постанова Верховного Суду № 755/10786/18 від 14 січня 2021 року. *ZakonOnline.com.ua*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86826482> (дата звернення: 24.05.2025).
15. Проблемні питання виконання судових рішень зобов'язального характеру. *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/160592-problemni-pitannya-vikonannya-sudovikh-rishen-zobovyazalnogo-kharakteru> (дата звернення: 25.05.2025).

16. Примусове виконання судових рішень: судді ВП ВС висвітлили відповідну практику Верховного Суду. Protocol.ua. URL: https://protocol.ua/ua/primusove_vikonannya_sudovih_rishen_suddi_vp_vs_visvitlili_vidpovidnu_praktiku_verhovnogo_sudu/ (дата звернення: 25.05.2025).

17. Порядок примусового виконання судового рішення майнового і немайнового характеру: роз'яснення ВС. ЮРЛІГА. 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/205127_poryadok-primusovogo-vikonannya-sudovogo-rshennya-maynovogo--nemaynovogo-kharakteru-roz'yasnennya-vs (дата звернення: 26.05.2025).

18. Проблемні питання виконання судових рішень: аналіз практики. Андрій Авторгов, приватний виконавець виконавчого округу м. Києва. URL: <https://www.avtorgov.com/проблемні-питання-виконання-судових/> (дата звернення: 25.09.2025).

19. Примусове виконання судових рішень: судді Верховного Суду висвітлили проблемні питання. Верховний Суд України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1643045/> (дата звернення: 25.09.2025).

Анотація

Лукашевич Г. О. Обмеження і виклики примусового виконання судових рішень немайнового характеру про зобов'язання вчинення дій: аналіз механізмів і судової практики. – Стаття.

У статті проведено всебічний теоретико-правовий аналіз проблем, пов'язаних із примусовим виконанням судових рішень немайнового характеру в Україні. Запропоновано визначення особливостей даної категорії рішень, що базуються на зобов'язанні вчинити певні дії або утриматися від них, що потребує особистої участі боржника, а отже унеможливорює автоматичне виконання. Акцентовано увагу на відмінностях між майновими та немайновими рішеннями, а також на проблемах, що виникають у процесі реалізації цих правовідносин.

Досліджено законодавчі прогалини та неоднозначність у судовій практиці, що ускладнює захист прав стягувачів і порушує принципи верховенства права та справедливості судового процесу. Проаналізовано комплексний механізм здійснення виконавчого провадження, включно із процедурним визначенням стадій виконання та інструментарієм примусового впливу на недобросовісних боржників.

Значну увагу приділено аналізу судової практики Верховного Суду України, яка виступає гарантом єдності тлумачення та застосування норм законодавства у цій сфері. Виявлено ключові проблеми в організації роботи виконавців, їхній підготовці та межах повноважень, а також взаємодії з іншими державними органами.

Запропоновано комплекс заходів як законодавчого, так і організаційного характеру, спрямованих на покращення ефективності примусового виконання судових рішень немайнового характеру, посилення захисту прав громадян і юридичних осіб, а також підвищення довіри до системи правосуддя в Україні.

Ключові слова: примусове виконання, судові рішення немайнового характеру, зобов'язання вчинення дій, виконавче провадження, відповідальність, судова практика.

Summary

Lukasevich G. O. Limitations and challenges of enforcing non-property court orders obligating specific actions: analysis of mechanisms and judicial practice. – Article.

This article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the challenges associated with the enforcement of non-property court decisions in Ukraine, particularly those imposing obligations to perform certain actions. Such decisions often require the personal involvement of the debtor, which distinguishes them fundamentally from the enforcement of property-related court decisions. The study identifies legislative gaps, inconsistent judicial interpretations, and coordination problems among enforcement agencies and participants in the enforcement proceedings.

The article examines the procedural framework for enforcing these decisions, highlighting the complexity of procedural stages and the variety of mandatory enforcement measures applicable to debtors who fail to comply voluntarily. It further analyzes institutional challenges, including insufficient professional training of enforcement officers, lack of inter-agency coordination, and the need for improvement in the normative legal framework to enhance enforcement efficiency.

Significant attention is given to recent judicial practice, especially decisions of the Supreme Court of Ukraine, emphasizing the protection of claimants' rights and expanding enforcement officers' powers necessary for effective enforcement. The article also discusses alternative enforcement mechanisms, such

as progressive fines and mediation, as well as European standards and best practices applicable to Ukrainian legislation and enforcement systems.

The study proposes a set of comprehensive recommendations aimed at legislative and organizational reforms designed to increase the effectiveness of non-property decision enforcement, ensure the protection of violated rights, and strengthen public confidence in the judicial system.

Key words: enforcement proceedings, non-property court decisions, obligation to perform actions, enforcement procedures, enforcement officers.

Дата надходження статті: 24.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Дата публікації: 27.11.2025